

TEZKİRELERDE İSTANBUL'UN ELE ALINIŞI

Pervin ÇAPAN*

Handling of Istanbul in Tezkires

Abstract: The *tezkires* which are basic resources of Classical Turkish Literature not only present the biographies of the poets, but also are considered as literary works with their respects and styles. Even though the presentations of biographies in *tezkires* show differences from work to work, they are performed in a particular range. The information presented in the biographies is arranged by giving illustrations from both personel identity details and literary works of the poets. This method is also followed in modern biography genre. *Tezkire* writer attaches great importance to the poet's place of birth, the place where he lived, the place where he was with any reason, where he died and even the features of the place where his grave is. Because the place refers to a value which has an efficient role on the cultural backgrounds of the poets, his growth and his poetry. In this article, in the *tezkires* of 18th century, the presentation style of the city İstanbul, a place in the biographies of the poets, has been researched in a special terminology of *tezkires* and it has been tried to indicate the importance of the city as a biographic and esthetic value with given illustrations.

Key Words: Classical Turkish Literature, tezkires, biography, place, İstanbul

GİRİŞ

Tezkireler, yazıldıkları devirde yaşayan şairlerin isimlerini unutturmak, onların eserlerini gelecek nesillere ulaştırmak gayesinden hareket ederler. Bu yönleriyle biyografik eser karakteri arz eden tezkireler, benimsedikleri metod ve takdim tarzı ile taşıdıkları üslup endişesi açısından, müstakil birer edebî

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

metin olarak ele alınıp değerlendirilebilirler. Çünkü tezkireciler, şairler hakkında topladıkları bilgileri, bir tür “tezkire dili” denilen, kendilerine has bir dil ve an’anededen gelen terminoloji zenginliği içinde sunarlar. Bilgi toplama hususunda karşılaştıkları güçlük ve olumsuzluklara rağmen, şairlere dair verdikleri biyografik bilgileri doğru bir şekilde kaydetmeye gayret ederler.

Tezkirelerde biyografik bilgi, tanıtım ve değerlendirmelerin esasını, günümüz modern biyografilerinde de aranan isim, unvan, lakab; doğum, yerleşme, yetişme yeri; aile, soy, akrabalık; evlilik ve çocuk durumu; ölüm şekli, sebebi, yeri, zamanı; eğitim, öğrenim, meslek ve mevki durumları; mizac, karakter ve seciye özellikleri ile fizikî görünüm gibi başlıklar oluşturur.

Şairlerin biyografileri sunulurken isim, unvan ve lakabı takiben en önemli husus olarak mekân gelir. Tezkirelerde mekân denilince ilk akla gelen, şairin coğrafi mekânı, çevresi, doğduğu, bulunduğu ve herhangi bir sebeple yerleştiği yerlerdir. Bu itibarla belli yerleşme yerleri ön plâna çıkmakta ve şair sayısı belli mekânlar çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu şehirler İstanbul, Bursa ve Edirne gibi değişik dönemlerde Osmanlı’ya başkent olan, bir başka ifadeyle merkezî otoritenin bulunduğu veya Amasya ve Manisa gibi, şehzadelerin devlet yönetiminde yetişme ve tecrübe kazanmaları için gönderildikleri yerlerdir. Aynı zamanda bu şehirlerin devirlerinde birer ilim, kültür ve sanat merkezi oldukları görülür.

Bu makalede, yukarıda söz konusu edilen bilgilerin ışığında, XVIII. yy.’da kaleme alınan *Safâyî*, *Sâlim*, *Beliğ*, *Râmiz* ve *Esrâr Dede*¹ tezkireleri taranarak, şairlerin mekânlarına dair bilgilerin taktim tarzı ve bu tezkirelerde, özellikle İstanbul şehrinin, biyografik ve estetik bir değer olarak ele alınmış şekli tespit edilmeğe çalışılacaktır.

İstanbul bütün dünyaya hâkim bir coğrafi mevkide kurulmuştur. Boğaziçi şehre dünyanın en güzel limanlarından birini şekillendirmiştir. Eski Roma gibi, İstanbul da 7 tepe üzerine kurulmuştur.² Dünyada her iki yakası farklı kıt’alarda yer alan bir başka şehir yoktur. Asıl şehir Avrupa’dadır. Ancak Asya kısmı ayrılmaz bir parçasıdır ve esasen bütün Anadolu ve bütün Doğu Üsküdar’da

¹ Not: Bu makalede aşağıda sıralanan eserlerden ilk ikisi için varak, diğerleri için kitap sayfa numaraları referans olarak verilmiştir. Pervin Aynagöz, *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-âsâr min Fevâ’idi’l-eş’âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks I-II*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1988, I-LXXXVI+698 s.; Adnan İnce, *Sâlim Tezkiresi II C.*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, DTCF, Ankara 1977, XXXXII+825 s.; *İsmail Belig, Nuhbetü’l-âsâr Li-Zeyli Zübde’l-eş’âr*, Haz.: Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1999, XXXVI+554 s.; *Râmiz, Âdâb-ı Zurafâ’sı*, Haz.: Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994, 401 s.; *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, Haz.: Dr. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2000, 596 s.

² Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1983, C. 12, s. 172-173.

düğümlenmektedir. Klâsik Osmanlı devrinde şehir, nefis-i İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüb belediyelerine bölünerek idare edilmiştir. Eski tarihçiler ve bütün seyyahlara göre, İstanbul kâinatın en zevkli ve avantajlı yerindedir. Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının dünyanın dört köşesinin zenginliklerini bu şehre getirmek için yapıldığı sanılır. Dünyanın dört bir tarafındaki zenginlik, âdeta bu boğazlar aracılığıyla İstanbul'a akar.³

İstanbul 29 Mayıs 1453'te, Peygamber müjdesine mazhar olan Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiştir.

Fetih sonrası Türk İstanbul'u değerlendiren Samiha Ayverdi'ye göre;

"...Fâtih, İstanbul'u yalnız kılıcıyla fethetmekle bırakamadı, kısa zamanda onu içinden de fethetti. Hayrete şâyân bir tabîlikle, mukaddes Bizans makamlarının ve azizlerinin hikâyelerinin yanı başında bir şehidin bir velînin menkıbesi gelip oturdu. Gerçi Padişah'ın bu işte de 'muayyen bir plânı vardı. Faraza şeyhleri, buldukları mevkiin manevî atmosferini yaratmaları için, şehrin muhtelif semtlerine taksim ediyor, Anadolu'dan ve Rumeli'den yerleşmek üzere gelenlere mülk dağıtıyor, bir yandan da imar işleriyle uğraşıyordu. Türkler İstanbul'u, peri masallarının ismini duymakla gönül verilen efsanevî aşkıyla, sanki ezelden beri özlüyorlardı. Bir kere de ele geçirince ona şahsiyetlerinin damgasını, rengini ve şeklini vermekte akla sığmaz bir anlayış ve kabiliyet gösterdiler"⁴ demektedir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u her yönden İslâm dünyasının merkezi yapma arzusu sonucu bu şehirde yaptırdığı büyük medrese ve onu izleyen padişahların, özellikle de Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu çeşitli medreseler, bilim ve kültür hayatının ağırlık noktasını, taşranın uzak ve dağınık merkezlerinden alarak, büyük birkaç merkeze getirdiyse de, Diyarbakır, Bağdat, Üsküp, Erzurum, Selânik, Sofya ve Manastır gibi belli başlı kültür merkezleri de son devirlere kadar hiç bir zaman önemlerini kaybetmemişlerdir.⁵ Şehrin güzelliği bu asrın ikinci çeyreğine kadar mevkiî derecesinde emsalsiz sayılmıştır. XV. asırdan XX. asra kadar İstanbul'a gelen yabancı seyyahların çoğunluğu, İstanbul'un, dünyanın en güzel şehri olduğunda birleşirler.⁶ Dünyanın bütün şehirleri arasında nüfus bakımından birinci olması, İslâm'ın merkezi bulunması, tahtşehri olduğu devletin gerileme çağında bile sanat ve kültür değerini muhafaza etmesi, İstanbul'u daima bir hayranlık, bir arzu

3 Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, C. 12, s. 177-178.

4 Samiha Ayverdi, *Edebî ve Manevî Dünya İçinde Fâtih*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990, s. 138-139.

5 Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 423.

6 Öztuna, *a.g.e.*, C. 12, s. 173-174.

mihrâkı yapmıştır.⁷ Bir kaç asır için İstanbul, dünyanın en büyük kültür merkezidir. Sonraları da, hiç olmazsa şark'ın ve İslâm âleminin en mühim kültür ve eğitim mü'esseseleriyle donatılmış beldesidir. XIX. asır başlarında Hammer'e göre, İstanbul'da orta ve yüksek öğretim veren 275 medrese vardır.⁸ Hücre, tekke, zaviye, ribat, hankah, âsitane gibi büyüklü küçüklü ve çeşitli tarikatlara ait tekkeler, bütün İslâm ve Türk şehirleri gibi İstanbul'un vazgeçilmez unsurları idi. Buraları tarikatına göre, birer fikir ve edebiyat kulübü, konservatuvar, güzel sanatlar akademisidir. Evliya Çelebi şehirde 557 tekke ve 6000 zaviye bulunduğunu bildirir.⁹

Evliya Çelebi, şehrin çağlar boyunca değişen ve tanındığı adlarını şöyle sıralar:

“...İstanbul'un ilk yapısı Makdonye adını taşır. Ander Yanko bina ettiği için Yankovica dediler. Sonra İskender tekrar kurduğundan bu kez adı Aleksandri oldu. Ondan sonra da bir zaman Pozant dediler, bir zaman da Zondovina, Yağfuriye dediler. Dokuzuncu kez Kostantin yaptırdığı için Yunan dilinde Pozantiyum ya da Kostantiniye dediler. Nemçeliler Kostantinopol derler. Rus dilinde ise Tekuriye derler. Buna göre Grekler Grandoza; Macarlar Zendozar; Lehliiler Kanatorya; Çekler Albanar; İskoçlar Herakliyan; Felemenkililer Astagania; İspanyollar Agrandoza; Portekizler Kostia; Araplar Kostantiniye, İranlılar Kayser-i Rûm-Zemîn; Hintliler Taht-ı Rûm; Moğollar Çarigrad; Tatarlar ve Sakalibe ile Âl-i Osman'da yani Türklerde ise adı, İslambol'dur. Türk'ün görkemi diye âleme ün salmıştır.”¹⁰

Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapan İstanbul'un adı, Osmanlı Devlet Arşivi (Hazîne-i Evrak) belgelerinde ise “Âsitâne, Âsitâne-i Sa'âdet, Dârü's-Saltana, Dârü's-Saltanati'l-Âliye, Dârü's-Saltanati's-Seniyye, Dârü'l-Hilâfe, Der-i Âliye, Der-i Devlet, Der-i Sa'âdet, Dersaâdet, Kostantiniye, Kostantiniye-i Mahrûse diye geçer.¹¹

Tezkirelerde mekân denildiğinde ilk akla gelen, şairin coğrafi mekânı, çevresi, doğduğu, bulunduğu ve yerleştiği yerlerdir. Bu mekân tespitlerinden hareketle Osmanlı devletinin fetih politikası ve gelişme seyrine paralel bir tarihî coğrafya veya dinamik bir kültür coğrafyası çizmek mümkündür. Tezkirelerde

⁷ Öztuna, *a.g.e.*, C. 12, s. 172.

⁸ Öztuna, *a.g.e.*, C 12, s. 203.

⁹ Öztuna, *a.g.e.*, C 12, s. 208.

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme (Giriş)*, Haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983, s. 35-36.

¹¹ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1985, s. 150.

mekânla anlatılmak istenilen, aslında coğrafyadır. Bir ülke coğrafyasının, yazılan eserler ve o eserlerde kaydedilen sanatkârlar aracılığıyla çizilmesi, bir ölçüde o ülkenin kültür coğrafyasını ortaya koymak anlamı taşır. Bu tür bir çalışma bizi insana, insanı etkileyen coğrafyaya ve geniş anlamda insanın tarihî hayatına götürecektir. Zaman içinde toprak insanla kaynaşır. Milli kültürün örsünde döğülen bu iki unsurdan biri olan toprak, sadece bir coğrafya parçası olmaktan çıkarak, vatan hâline gelir.

Tezkirelerde bildirilen coğrafi mekânın esasını doğum ve yerleşme yerleri teşkil eder. Bilgi sıralaması itibariyle mekân, umumiyetle şaire ait tanıtmanın başlangıcında mahlas, mahlas sıfatı ve isimden hemen sonra gelir. Araştırmaya temel teşkil eden beş tezkirede de mekâna bağlı tespitlerin bu umumî bilgi sıralaması çerçevesinde dikkatlere sunulduğunu söylemek mümkündür. Ancak tezkireden tezkireye küçük nüanslarla da olsa değişen, ayrıcalık arz eden tespit tarzlarına da rastlanmaktadır.

Osmanlı kültür coğrafyasının en mühim yapıtaşlarından birisi olan İstanbul, tezkirelerde de önemine yakışır tavsif ve değerlendirmelerle karşımıza çıkar. Yukarıdan beri özetlediğimiz genel özellikler ve herbiri “**mahallât-ı fâ'izetü'l-berekât**” ifadesiyle tavsif edilen mahalleleri itibarıyla İstanbul, dünyanın gıpta ettiği bir şehirdir. Ayrıca İstanbul'un, araştırma ile ilgili olarak, şairin kapasitesini besleyen ve belirleyen yönleri de vardır. **Sâlm**'in Lutfi-i Hâce-zâde maddesinde; “... *hâk-i Sitanbul olmağla tabî'at-ı şî' riyyesi olup ahyânen gûftâr-senc olurlardı ...*” (199/a), şeklindeki tavsifi bu kabildir. Bu çerçevede söz konusu tezkirelerde İstanbul hakkında yapılmış tavsif ve değerlendirmeler, bu kısma ilâve edilecek olursa:

Safâyî'ye göre **İstanbul**; “... *hased-fermâ-yı iksîrü'd-devle olan hâk-i İstanbul ...*” (35/b); “... *savâhil-i Konstantiniyye'den münezzeh-i hâs u âm olup beyt*

*Ko kafes nağmesini nağme-i peyderpeye gel
Râygân dinleyelim bülbülü İstinye'ye gel*

mazmûnına vesîle-i şöhret olan İstinye-nâm mahall-i dil-firîbe karîb Yeni-köy...” (132/a); “... İstanbul savâhilinden münezzeh-i hâs u âm olup

Nazm

*Cihânın matâfi vü mes'âsıdır
Anın Göksu'yı ayn-ı zerkâsıdır
Nola olsa ruhsârı pür âb u tâb
Seher anda yur yüzini âfitâb*

mantûkuna vesîle-i şöhret olan Göksu kurbunda vâkı' Anatoli Hisarı-nâm mahall-i dil-firîbden nümâ-yafte-i zuhûr olmuşdur ...” (186/a); **Safâyî** Kâşif maddesinde de şairin “**Hisar**” medhindeki bir şiirini örneklemiştir. “... ”

*Şinâh edip yine vâfir bütân-ı kûy-ı Hisâr
Pür oldu dürr ile deryâ-yı hoş-gulû-yı Hisâr*

*Aceb mi Göksu'da leb-rîz-i şevk olursa gönül
Hemîşe bâde ile pür gerek sebû-yı Hisâr*

*Şikeste-sâz-ı ferahnâz-ı Mısır olur Kâşif
O cûy-ı Nil-nümûn olmuş âb-rûy-ı Hisâr” (240/a)*

Yine Nakşî'nin de Hisar medhinde bir gazeli vardır.

“ ...

*Hoş-makâm-ı dil-güşâ semt-i ferâh-râdir Hisâr
Bâ'is-i cem'iyet-i dil hâlet-efzâdır Hisâr*

*Serv-i şimşâd ile pür her gûşesi bir gülsitân
Dâmen-i kûh u leb-i deryâ dil-ârâdır Hisâr*

*Seyrine bin şevk ile ikbâl ederler ehl-i dil
Ol leb-i deryâda gûyâ dürr-i yek-tâdir Hisâr*

*Andelîb ü tûtiyân eyler terennüm subha dek
Bir aceb mecmû'a-i uşşâk-ı şeydâdır Hisâr*

*Kûy-ı yâri andırır seyr eyleyen âşıklara
Nakşiyâ gûyâ ki bir mahbûb-ı ankâdır Hisâr...” (288/a)*

“... menba'-ı cûybâr-ı ehl-i irfân olan İstanbul...” (274/b); “...riyâz-ı mah-sûdü'r-rıdvân olan İstanbul ...” (344/b);

1718-1730 yıllarında yaşanan Lâle devrinde Kağıdhâne mevkiinde, **Sa'dâbâd** adıyla tanınan bir düzenleme yapılmıştır. Bu alan, 18.yy. başlarında benimsenen yeni hayat tarzının da tezahürüdür. **Safâyî** Nedîm ve Hezârî maddelerinde “**Sa'dâbâd**” medhinde iki şiir örneği kaydetmiştir. Bunlardan ilki Nedîm'in meşhur şarkısıdır. “...Pâdişâh-ı cihân Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî hazretleri teferrücgâh-ı hâs u âm olan Kâğıdhâne'de Sa'dâbâd-nam mahall-i dil-güşâda bir kasr-ı bî-kusur bünyâd eyleyip iki yüzden ziyâde devlet-i aliyye ricâline bağlar ihsân edip herkesi ziyâde tekellüfler ile kasrlar binâ etmekle asrın şu'arâsı musannâ târîhler ve kasîdeler nazm edip şâ'ir-i mezbûr dahî bu şarkıyı nazm etmiştir.

Şarkı Der-Medh-i Sa'dâbâd

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a
 İşe üç çifte kayık iskelede âmâde
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

İzn alıp cum'a namâzına deyü mâderden
 Bir gün uğrılıyalum çarh-ı sitem-perverden
 Dolaşıp iskeleye toğru nihân yerlerden
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım diünyâdan
 Mâ'-i tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
 Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Geh gelip Kasr-ı Cinân seyrine hayrân olalım
 Geh varıp havz kenârında hurâmân olalım
 Gâh şarkı okuyup gâh gazel-h'ân olalım
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-edâ
 İznin olursa eger bir de Nedîm-i şeydâ
 Gayri yârânı bu günlük edip ey şûh fedâ
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a..." (313/a)

Hezârî'nin şiirini takdimden önce Safâyî, Nedîm'de yaptığına benzer bir açıklamayı tekrarlamaktadır.

"...

Der-Medh-i Sa'dâbâd

Cennet-i rûy-ı zemîni görmek istersen eğer
 Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel
 Her taraf olmuş müzeyyen nakl-i gülden ser-be-ser
 Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel

Anda rükn-i devletin her kasrı bir bâğ-ı güzîn
 Bâ-husûs ol kasr-ı şâhî hem çü firdevs-i berîn
 Makdem-i şâhî ile buldu sa'âdet ol zemîn
 Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel

Çağlayan ser-çeşme-i âb-ı hayâtın aynı tâ
Her nişîmen bir müferrah câygâh-ı dil-güşâ
Ser-firâz olmak dilersen sen de ey mâh-likâ
Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel

Görmedi çeşm-i cihân bir böyle bâğ-ı dil-nişîn
Der gören bânîsine tahsîn ile sad-âferin
Matla'-ı burc-ı sa'âdet çün bu bâğ ey nâzenîn
Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel

Anda teşrîf etmede her sâde-rûyân-ı cihân
İhtirâz etsen bu bâğa sen de ey serv-i revân
Olmasın sensiz Hezârî bir dem ey nâ-mihribân
Ey nihâl-i bâğ-ı işve bâğ-ı Sa'dâbâd'a gel ..." (338/b)

Sâlîm'e göre İstanbul ; " ... âb- rûy-ı memâlik-i bahr u ber gıpta-fermâ-yı Dârâ vü İskender dârü's saltanati'l-aliyye Kostantiniyyetü'l-mahmiyye ... " (26/b) ; " ... mahatt-ı rihâl-i râhile-i her-edîb ve mercî'-i her-fâzıl-ı lebîb olan belde-i bî-hemtâ-yı Kostantiniyye-i uzmâ ... " (49/b) ; ".... revnak-efzâ-yı rûy-ı dünyâ olan şehr-i İstanbul-ı bî-hemtâ ... " (55/a) ; "...pişgâh-ı İstanbul'da bûstân-ı irfân kasaba-i Kasımpaşa'dan ... "(59/b) ; "... sû-yı Sitanbul'da leb-i deryâda revnâk- efzâ-yı sâhil-i bahr olan Kasımpaşa-nâm mahall ... "(84/b) ; " ... gülşen-i irfân makarr-ı dâniş-verân olan dârü's-saltanati'l-aliyye-i Kostantiniyyetü'l-mahmiyye..."(94/b) ; "... erbâb-ı irfânın metâ'-ı dânişi ticâretgâh-ı sûdda râyic ü pür-rağbet ve nükte-perverânının kâle-i ma' rifetleri makbûl-i mergûb-ı erbâb-ı devlet olan belde-i bî- hemtâ Kostantiniyye-i vâlâ ... " (95/b) ; "... kenz-i âmâl-i câh olan Kostantiniyye ... "(104/a) ; "... pîşgâh-ı Kostantiniyye-i bihîn-i'tibârda leb-i deryâda melâhat-nisâr olan medîne-i Üsküdâr ... "(119/a) ; "... taht-gâh-ı aliyye-i Kostantiniyyetü'l-mahmiyye ... " (133/b) ; "...ehâlî ma'rifet-ittisâfinin müzekker ü müsennâ vü cem'inden vâdi-i irfânda sūdûr eyleyen fi'l-i masnû'na kimse bir harf etmeğe mübâdir ve âlem na't ü medh-i vâsfında müttefâku'l-kellime olup bir bahâne bulmağa kâdir olamadıkları şehr-i bî-bedel Kostantiniyye-i irfân-mahaldendir..."(218/b) ; " ... şehr-i irem-nazîrî olan dil-berânunun lebleri gûyâ birer kirâs-ı ter ve çeşm ü dideleri bâdâm ve sîb-i zenehdânları tuhfe-i bâğ-ı bahâ olup pistânları turunc-ı tâze ile hüsn-i letâfetde beraber olan cevâhir-i ma'rifetin kânü âlem-i dünyânın bâğ-ı cinânı medine-i kâ'inât şehr-i İstanbul ... " (222/b-223/a) ;

Râmiz'e göre İstanbul : " ... rindân-ı bezm-i irfâna neş'e-rîz-i safâ ve sahbâ-keşân-ı dâniş ü kemâle her tarafı bir meclis-i müheyyâ-yı vefâ olan şehr-i İstanbul cevânibi makbûl hısn-ı ebvâbdan Kumkapı dâhilinde Çadırcı Ahmed mahallesinden ... " (36) ; " ... makarr-ı dâniş-verân ve ârâmişgâh-ı zümre-i irfân

olan şehir-i bî-misl ü bî- akrân mahmiyye-i İslâmbol'dan ..." (77); "... medâr-ı izz ü ikbâl ve nigîn-i mecd ü iclâl olan Dârü'l hilâfeti'l-aliyye-i cennet-misâlden .."(87) ; "... medâr-ı rif'at ü şân ve kân-ı erbâb-ı dâniş ü irfân olan Dârü'l-hilafeti'l-aliyye-i cennet- nişândan bedîdâr ..." (96); "... mahallât-ı fâ'izatü'l-berekât İstanbul'dan Sim-keş mahallesi ..." (99) ; "... civâr-ı İslâmbol cevânibi makbûlde vâkı' âb u hevâsı reşk-endâz-ı şehir-i diyâr ve Rumili Hisarı dinmekle pür-iştihâr olan mahall-i dil-güşâdan ..." (104); "...hısn-ı hasîn-i rast-rehîn-i ebvâb-ı şehir-i İslâmbol'dan Eğrikapu ... "(106) ; "... dâr-ı şeref-medâr-ı irfân ve kân-ı cümle-i hüner-verân-ı şehir-i şehîr-i memâlik ü büldân ve gubâr-ı pür-i'tibârı reşk-endâz-ı kuhl-ı İsfahân revâcgâh-ı emti'a-i murâd u me'mûl olan şehir-i şeref-vusûl İslâmbol'un mahallât-ı fâ'izatü'l-berekâtından...Koğacı Dede mahallesi .."(137-138); "...pişgâh-ı İslâmbol cevânibi makbûlde vâkı' mahrûse-i Galata'ya muzâfe velvele-i iştihârî âlem-gîr ve sır-i âheng-i andelîbân-ı safâ-karîn olan İstinye'ye tâbî' Yeniköy-nâm mahall-i dil-güşâda ..." (145-146); "... şehir-i şeref-fezâ ve makarr-ı şehinşâh-ı hilâfet-ârâ olan İstanbul ..." (228); "... dârü'l-metâlib ve'l-âmâl olan mahmiyye-i İslâmbol'dan ..." (232);

"... pişgâh-ı İslâmbol cevânibi makbûlde vâkı' şehir-i şeref-karâr medine-i Üsküdâr ..." (251) ; "... gubâr-ı cihân-i'tibârı reşk-âver-i sürme-i İsfahan ve derûn u bîrûnu mağbût-ı bilâd-ı cihân olan şehir-i adîmü'n-nazir İstanbul ..." (268); Râsih için; "...mütercem-i mezbûr fenn-i târîhde dahi kesb-i resâhat-ı tamm itmekle bin yüz altmış beş senesi hudûdunda hüsn-i hitâm bulan Küçükusu Kasrı'na didikleri târihleri pesend-i havass u avâm olmagla teberrükten keşîde-i silk-i erkâm kılardı.

*Esâs-ı ma'delet Sultân Mahmûd Hân-ı meh- tal'at
Hilâfet saltanat zâtı ile revnak-fezâ oldu*

*Bütün dünyâyı ma'mûr eyledi mi'mâr-ı ikbâli
Nice hayr-ı husânı her tarafda rû-nümâ oldu*

*Safâ-yı tab'-ı pâk-i şehryâri muktezâsınca
Müferrih çok mahall-i yümn-eserle pür-safâ oldu*

*Ez-ân cümle Küçükusu'ya büyük ragbet zâhir olup
Bu def'a ol dahi melhûz-ı ayn-ı itinâ oldu*

*Ukûs-ı sebze-i bahr ü berre eylemiş hem-hâl
Odur mevc-i letâfet yemyeşil deryâ fezâ oldu*

*Husûsa böyle bünyân-ı mu'allâ kasr-ı bî-hemtâ
Adilin görmemiş dünyâ aceb sâhil-serâ oldu*

*Zihî tertîb-i zîbâ muntazam ârâmgeh-i ra'nâ
Ki nakş-ı dil-keşi bir gülşen-i behcet-fezâ oldu*

*Göreliden dest-i nakkâş-ı hayâle hâme-i fikret
Bu resm-i tâze ancak bir düşüp ibret-nülmâ oldu*

*Hümâyûn ide Mevlâ yümn ile şâh-ı cihân-bâna
Mahallinde yapıldı bu eser hakka kücâ oldu*

*Bu beytin müstakillen mısra' ayn-ı dil-pesendinden
İki târîh-i garrâ Râsîhâ feyz-i Hudâ oldu*

*Çün ihyâsı olup Sultân Mahmûd Hân-ı cem-câhın
Küçüksü bir büyük nüzheth-ı kân-ı safâ oldu ...” (105)*

Esrar Dede'ye göre İstanbul : Derviş Hilmî için; “ ... *Sâhil-nâme'*lerinden *Fındıklı* vâsfında söyledikleri beyt-i garrâlarıdır beyt

*Kırılır üstüne uşşâk o gözü bâdâmın
Zer-i mahbûb ile Fındıklı'ya çek al kâmun*

Ve Tarabya medhinde buyurdıkları mazmûn-ı bâlâlarıdır beyt

*Biz Hicâz eylesek uşşâka o şeh-nâz eyler
Uymaz âhengine erbâb-ı Tarabyâ neyler ...”(129);*

Sadrî Dede için;“ ... *Dârü'd-devle-i İstanbul hâk-i pâkinden ...” (287)* derken; Derviş Ferrûhî maddesinde, şairin bir gazelini örneklemektedir. Bu gazelin 3. ve 4.beyitlerinde İstanbul ve bazı semtleri şu şekilde tavsif edilmiştir:

“ ...

*Ey müselmânlar Sütânbulun büt-i ra'nâsı çok
Kâfir-i bî-dînleri ancak Galatâ'nun mu var*

*Kande eylersin sürüyle uydurup âşıkların
Kesmege Eyyûb-ı Ensârî'de kurbânun mu var...” (s.438)*

Nâyî Osmân Dede için; “... *dârü's-saltanatü'l-aliyye hâkinden olup ...” (s.498);*

İstanbul'un bütün bu sıraladığımız özellikleri yanında, Osmanlı kültür coğrafyası içinde, her sahada olduğu gibi, edebiyat alanında da yetiştirdiği şairlerle önemli bir yeri vardır. Doğum ve yerleşme yeri olarak İstanbul'a kaydedilen şair kadrosu oldukça kalabalıktır.

İstanbul'da semtlerin mahalleleri, genellikle adlarını, sınırları içinde bulunan cami ve mescitlerin, vakfiyelerin kurucu ve yapıcılarının adlarından almışlardır.¹² Doğum veya yerleşme yeri İstanbul olan şairlerin biyografilerinde zikredilen bu semtlerin adlarını alfabetik olarak sıralayacak olursak;

- Acımusluk** : Mahmud Paşa'dadır. Kebûterî (SALİM.; BELİĞ.)(1)
- Ali Paşa-yı Atık** : Zincirlikuyu kurbundadır. Halef (RAMİZ.)(1)
- Altıy Çeşmesi**: Zeyrek-zâde Ahmed (SAFAYİ.); Ahmed-i Diger (SALİM.)(1)
- Âşık Paşa Mahallesi** : Derviş-i Diger (ESRAR DEDE.)(1)
- Bağçekapı** : SAFAYİ ve SALİM 'de Fahrî(1)
- Bâli Paşa Mahallesi** : Kumkapı'dadır. Bezmî (SALİM)(1)
- Beşiktaş** : Galata mülhikâtındandır. Rızâ, Mahvî (SAFAYİ), Rızâ (SALİM., RAMİZ.)(2)
- Bülbül Depesi** : Üsküdar'dadır. Resâ (SAFAYİ.)(1)
- Beykoz** : Dâ'î (SAFAYİ.)(1)
- Cebecibaşı Mahallesi** : Sultan Selîm kurbundadır. Muhlisî (SALİM.)(1)
- Çadırcı Ahmed Mahallesi** : Kumkapı kurbundadır. Bezmî ve Sâbih-i Diger (RAMİZ.)(2)
- Çukurbostan** : Ziyet (RAMİZ.)(1)
- Dâvud Paşa** : Gavsî Dede (SALİM.)(1)
- Dâye Hâtun Mahallesi**: Sadîk (SALİM.)(1)
- Dolmabağçe** : Beşiktaş kurbundadır. Sipâhî (SAFAYİ.); Sa'id-i Diger (SALİM.)(2)
- Dülger-zâde Mahallesi**: Şekîb Dede (ESRAR DEDE) (1)
- Ebu'l-Vefâ (şeyh Vefâ veya Vefâ)** : Kırkçeşme civarındadır. Uyûnî (SAFAYİ.); Nâyî Osman Dede (SALİM.)(2)
- Edirnekapı** : Feyzî (BELİĞ.); Selîm (RAMİZ.)(2)
- Eğrikapı** : Râsim (SALİM.)(2)
- Eyüb** : Necîb, Şânî, Sürûrî, Râmî, Şeyhî, Kelîm (SAFAYİ.); Feyzî-i Diger, Sürûrî, Aklî, Şeyh Yahyâ, Ni'met, Kâzım, Kelîm, Râmî Paşa (SALİM.); Kelîm, Necîb, Sürûrî (BELİĞ.); Şeyhî, Aklî-i Eyübî, Kelîm Efendi (RAMİZ.)(11)
- Fındıklı** : Galata'ya muzaf. Sâdikî (SAFAYİ.); Hulûs (RAMİZ.)(2)
- Firuz Ağa Mahallesi** : Sıdkî (SALİM.)(1)
- Galata** : Siyâhî, Ahmed Dede (SALİM.); Hâfız, Resâ, Sâcid (RAMİZ.)(5)
- Gedik Paşa Mahallesi** : Kara Mustafa Paşa Türbesi, kurbu. Hâkim (SALİM.)(1)
- Hasköy** : Galata'ya bağlıdır. Hâkî (SAFAYİ.; BELİĞ.)(1)
- Heftkale** : Fâ'iz (RAMİZ.)(1)

¹² Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1997, s. 103.

- İstinye** : Sâhil-i Halic'de Yeniköy kurbu. Sâcîdî (SAFAYÎ.); Sâcîdî, Vücûdî (SALÎM.); Sâcîd (RAMÎZ.)(2)
- Kadı Çeşmesi** : Halef (RAMÎZ.)(1)
- Karagümrük** : Dâniş-i Diger (RAMÎZ.)(1)
- Kasımpaşa** : Ârif, Hâlis, Vâkîf, Bâhir, Pendî, Sâlik (SAFAYÎ.); Sâlik, Vâkîf, Ârif Efendi, Hâlis, Bâhîr (SALÎM.); Hâlis, Pendî, Zekî, Vâkîf (BELİĞ.); Vâkîf, Sâlik-i Diger (RAMÎZ.); Dervîş Hâmî, Dervîş Safâyî (ESRAR DEDE.)(9)
- Kefevî Mahallesi** : Sâ'î (RAMÎZ.)(1)
- Kocamustafa Paşa** : İlmî (SALÎM.); İlmî-i Diger (RAMÎZ.)(1)
- Koğacı Dede Mahallesi** : Sultan Selîm kurbu. Ref'î (SAFAYÎ.); Ref'î Efendi (RAMÎZ.)(1)
- Lâleli Çeşme** : Âzerî (SALÎM.)(1)
- Molla Aşkî Mahallesi** : Eğrikapı dâhili'ndedir. Tevfîk-i Diger (RAMÎZ.)(1)
- Mehter Çeşmesi** : Dervîş Fîrâkî (ESRAR DEDE.)(1)
- Otakçılar** : Sabrî (RAMÎZ.)(1)
- Rumeli Hisarı** : Râsih (RAMÎZ.)(1)
- Simkeş Mahallesi** : Zihni (RAMÎZ.)(1)
- Sûfiler Mahallesi** : Müstakîm (SALÎM.)(1)
- Şeyh Ferhad Mahallesi** : Kumkapı kurbu. Nişancı Paşa-yı Atik civarındadır. Rif'atî (SALÎM.)(1)
- Tophane** : Galata muzâfâtı. Cennet Efendi (SAFAYÎ.; SALÎM.); Medhî-i Diger (SALÎM.); Abdî (BELİĞ.)(3)
- Topkapı** : Feyzî (SAFAYÎ.; BELİĞ.); Sa'îd, Bâkî-i Diger (RAMÎZ.)(3)
- Tevki'î Cafer Paşa** : Emîn-i Diger (SALÎM.)(1)
- Üsküdar** : Yümnî, Yetîmî, Neş'î, Nûrî, Tâlib, Medhî, Sırrî, Şeydâ, Zamîrî, Reşîd, Vuslatî, Va'dî, Ahmed, Meşrebî (SAFAYÎ.); Medhî, Zamîrî, Şeydâ, Reşîd, Kâmil, Şermî-i Diger, Sırrî, Nasûhî, Neş'î, Kânî, Fevzî, Yümnî-i Diger, Na'im, Hâfiz-ı Diger (SALÎM.); Na'im Kâmil, Zamîrî, Şermî, Sırrî (BELİĞ.); Rûhî, Ra'ufî, Kâmil, Kâşif, (RAMÎZ.); Dervîş Ahmed Ânî, Resîmâ (ESRAR DEDE.)(26)
- Vefâ** : (bkz. Ebu'l-Vefâ)(2)
- Yanık... mahallesi** : Bahtî (RAMÎZ.)(1)
- Yedikule** : Fâyiz-i Diger (SALÎM.)(1)
- Yeniabağçe** : Topkapı kurbundadır. Saîd, Hîlmî (SALÎM.)(2)
- Yeniçeşme** : Sultan Mehmed Han Gâzî kurbundandır. Enis-i Diger (SALÎM.)(1)
- Zeyrek veya Zîrek** : Fahrî (SAFAYÎ.; SALÎM.)(1)

Tezkirelerde bazı şairler için "*başın düştüğü yer : maskat-ı re's*" ifadesi aracılığıyla verilen bilgiler, söz konusu şairlerin doğum yerinin tam olarak belirtilmesi anlamını taşır. Safâyî'nin, Rif'ât için; "...*maskat-ı re'si İstanbul olup ...*" (112/a), şeklinde verdiği bilgi bu kabildir. Sâlim'in doğum

yerini ifade etmek üzere kullandığı bir başka kelime ise “*mütevellid*” ile, aynı kökten olan “*tevellüd*” dür. Fehmî için; “...*belde-i Kostantiniyye'de tevellüd edip ...*” (185/b) gibi. **Belîğ** ise mekâna has tespitlerini kısa, özlü ve genel bir ifade çerçevesinde dikkatlere sunar. Antolojik karakter taşıyan tezkirede, asıl gaye, sanatkârın şairlik istidadını ortaya koymak olduğu için, bilgi sıralaması dışına taşmadan, söz konusu bilgiler, kısaca kaydedilmiştir. Diğer tezkirelerde olduğu gibi mekân ve mekânı tablolaştırarak tavsiflere hemen hiç rastlanmaz. Bir başka deyişle mekân, sadece şairin doğduğu, yerleştiği veya herhangi bir sebeple bulunduğu yer anlamındadır. **Belîğ**'de doğrudan doğruya doğum yerinin ifadesi olan mekân veya coğrafi bölge adı ve onu izah eden ifade kalıpları yoktur. **Râmiz** Tezkire'sinde mekâna ait tespit ve tanıtımlarda oldukça ayrıntılı ve karakteristik bilgiler sunar. Ancak mekân Râmiz'de doğum yerini tam olarak karşılayacak ifadeler aracılığıyla verilmemiştir. Yalnız bir şair için “*maskat-ı re's*” ifadesini kullanmıştır. Fâhir için; “... *maskat-ı re'si medâr-ı fahri bâ'is-i iftihâr Latîfi nâm-dâr olan Kastamonu nâm şehri celîlü'l-mikdârdan nümâyende-i zuhûr ...*” (237-238)

Esrar Dede'de ise aynı ifade, oldukça sık ve teferruatlı bilgilerle dikkatlere sunulmuştur. Yine **Esrar Dede** de, “*mevlid, mütevellid*” gibi kelimelerle yapılmış mekân tesbitlerine de rastlanmaktadır. Derviş-i Diğer için, “... *İstanbul'da Âşık Paşa mahallesi'nde mütevellid ...*” (196), şeklindeki tesbitleri doğum yerini tam olarak ifade etmektedir.

Tezkirelerde kullanılan bazı ifade kalıpları, söz konusu yerin, şairin doğum yeri mi, yoksa yerleşme yeri mi olduğu hakkında, kesin olmayan, iki ihtimale de açık bir karakter arz etmektedir. **Safâyi**'nin Münîrî için; “...*İstanbul'dan perveriş-yâb-ı zuhûr olmuşdur ...*” (257/a), Emnî için; “... *İstanbul'dan bedîdâr ...*” (21/b); Enîs için; “... *İstanbul'dan peydâ ...*” (22/b); Tâ'ib için; “...*âşiyân-ı Sitanbul'dan per-cünbân-ı evc-i zuhûr u iştihâr olup ...*” (42/a); Sâkıb için; “...*nahle-i vücûdı Hâk-i İstanbul'dan neşv ü nemâ-yı zuhûr olmuşdur ...*” (50/b); Nûrî için; “...*İstanbul'dan bedîdâr ve hil'at-i vücûd ile nümâyende-i dîdâr olup...*” (280/b), Ref'i için, “... *nihâl-i vücûdı bostân-ı Sitanbul'dan nümâ-yâfte-i zuhûr olmuşdur ...*” (106/a) **Sâlim**'in Medhî için; “... *medîne-i Üsküdâr'da mehd-i vücûda pâ-nihâde olup ...*” (205/b); Subhî için; “... *ol eşi'a-pâş-ı sâha-i avârif-i zât-ı pür-ma'arîfin hurşîd-i vücûd-ı bihbûdları ufk-ı subhu'l-cemâl şehri İstanbul'dan bedîd ...*” (141/a), şeklindeki tanıtımları da bu kabildir. **Belîğ**'in mekâna ait tanıtımlarının en bariz vasfı, doğum ve yerleşme yerlerinden hangisi olduğunu tam açıklamayan bu tarz ifade kalıplarını sık kullanmasıdır. Nâbî Efendi için; “... *Belde-i Urfa'dan zuhûr...*” (411); Nergisî için; “... *Rumeli kuzâtından Bosna'da vücûda gelip...*” (454).

Râmiz de, Tezkire'sinde benzer ifade kalıplarını kullanmak suretiyle, anlatıma estetik bir mânâ kazandırmak istemiştir. Fâ'iz için; “...*Heftkulle kur-*

bundan zuhûr u nümâyân ...” (233); Hâfız için; “... pişgâh-ı Sıtanbul cevânibi makbûlde vâkı ‘mahrûsa-i Galata’ dan neş’et...” (66); Sabîh-i Diger için; “... hısn-ı hasîn-i şehri bihterîn İslambol’ dan Kumkapu dâhilinde Çadırcı Ahmed mahallesinde vâsil-ı hıyâbân-ı hayme-i şuhûd ...” (181) gibi. **Esrar Dede**’nin de benzer terminoloji çerçevesinde yapılmış mekân tesbitleri vardır. Derviş Fevzî için; “... Dârü’-d-devle-i Aliyye’de sâhib-i neşv ü nemâ ...” (435), şeklindeki tanıtma bu kabildir.

Tezkirelerde ortak bir özellik olarak tespit ettiğimiz başka bir husus da, tezkirecilerin aile kökenine dayalı olarak yaptıkları mekân tanıtımlarıdır. Örnek olarak **Esrar Dede**’nin, Derviş Firâkî için; “... *fi’l-asl dârü’-d-devle-i aliyye ve Mehter Çeşmesi ittisâlinde sâkin ...*” (431), şeklindeki tanıtımı, bu başlık altında mütâlâa edilebilir.

Aile kökenine dayalı olarak yapılan tanıtmanın bir başka şekli de, aileden birisi (özellikle baba) aracılığıyla yapılan mekân tespitleridir. Doğum ve yerleşme yerini tam ve doğru olarak kaydetme endişesi taşıdığını hissettiren **Sâlim**, genel anlamda, şairin aile kökenine dayandırarak verdiği bilgilere, özellikle baba aracılığıyla yaptığı tanıtımları da ekler. Âzîm için; “... *Devlet-i aliyye’de Anatoli sadâretinden ma’zûlen intikâl eyleyen Şa’bân-zâde Mehmed Efendi’nin ferzend-i ercümendi olup...*” (153/a); **Râmiz** ve **Esrar Dede**’nin benzer tarzdaki tespitlerini şöyle örneklemek mümkündür: **Râmiz**’in Fâ’ik için; “... *ricâl-i Devlet-i aliyye’den Balıklı Big dînmeke kesb-i nâm u şân eden mîr-i celîlü’l-unvânun mahdûm-ı pür-irfânı olup ...*” (238); Sâ’î için; “... *mahallât-ı fâ’izü’l-berekât-ı şehri İslambol’dan Kefevî mahallesi ser-mü’ezzini Mustafa Efendi’nin oğlu olmağla ...*” (150); Hâtem için; “... *medâr-ı izz ü ikbâl ve nigîn-i mecd ü iclâl olan Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye-i cennet-misâlden keşf-i perde-i cemâl ve peder-i muhteremleri bilâd-ı Rûm-ilin’de Akova nam kasabadan mütevellid olmağla mânend-i hâtem-i Süleymân beyne’l-akrân Akovalı-zâde denmeke kesb ü şöhret ü şân etmişler idi...*” (87) Yine **Esrar Dede**’nin, Sabûhî Dede için; “... *pederleri Tokâdi olup İstanbul’a geldiler ...*” (275), gibi.

Tezkilerde doğum ve yerleşme yerinden hangisi olduğu belirtilmeden yapılan bir başka mekân tespiti de, kısaca şairin ilgili bulunduğu şehrin isminin sonuna mensûbiyet ifade eden bir ek getirilmesi şeklindedir. Bu tür tanıtımları kategorize edecek olursak, en geniş yerin, mensûbiyet eki veya yâ-yı nisbet de denilen ve daha çok âile, memleket ve millet isimlerine gelerek onlara nisbeti bildiren tespitlere ayrıldığını görürüz. Bununla ilgili olarak **Sâlim**’in Yümnî-i Diger için; “... *İstanbulî Mehmed Emin Efendi’dir ki...*” (237/a); şeklindeki tanıtımını örnekleyebiliriz.

Bu tarz tanıtımda ikinci olarak, Türkçe’de isimden isim yapma eklerinden olan ve sıfat eki diye anılan -lı, -li, -lu, -lü, eki ile yapılan mekân ve yer tesbitlerini sayabiliriz. **Sâlim** Tezkire’sinde kendi biyografisini kaydettiği Sâlim-i Râkîmu’l-huruf maddesinde kendisinin de İstanbullu olduğunu ifade

eder. "... *ba'dehu Anadolu'da Bolu kasabasında me'mûren iki ay kıyâmdan sonra vatan-ı me'lûfumuz Kostantiniyye'de İstinye kurbünde Emîrgun-zâde sâhil-hânesi ki meskenimiz idi anda pederimiz ile sâkin olup...*" (177/b-178/a); **Belîğ**'in Feyzî için; "... ismi Mustafa **Topkapılı Yeniçeri kâtiplerinden Cevrî perverdesidir...**" (337) **Râmiz**'in Resâ için; "...**mahrûse-i Galata'dan zuhûr ve Galatalı Resâ** dinmekle meşhûr idi. Medîne-i Bursa'da **Çabdârî-zâde**'ye dâmâd olmağla medîne-i mezbûrede karâr etmekle **Bursalı Resâ Efendi** deyü iştihâr bulmuş idi ..." (127); **Sâlik-i Diğer** için, "... pişgâh-ı İstanbul cevânibi makbûlde **Kasım Pâşâ nâm mahall-i dil-güşâda şeref-rîz-i ikâmet olmağla Kasım Pâşalı Sâlik Efendi** dinmekle karîn-i şöhret olmuşlar idi ..." (151) Görüldüğü üzere, bu tür tanıtımlarda tezkireci, kısa ve özlü ifadeler çerçevesinde şairin mahlas ve mahlas dışındaki asıl adını mekânla birlikte dikkatlere sunmaktadır.

Bunlardan başka, **Sâlim** ve **Râmiz**'de gördüğümüz ve bir tür mensubiyet ifade eden, başka bir mekân tespiti de, daha çok İstanbul'a bağlı tanıtımlar dahilindedir. Sıralamada üçüncü olarak zikre değer bulduğumuz bu başlık, "**şehrîlik**" ifadesi etrafında kümelenmiştir. **Sâlim**'in Tayyîb için, "...**İstanbul şehrîleri zümresinden...**" (149/b) Şefik için; "...**İstanbul'un şehrîlerinden mâlik-i hüsn ü edâ ve mâhir-i fenn-i şî'r ü inşâ bir zât-ı bî-hemtâ olmağla ...**" (132/b); Şermî için; "...**İstanbul şehrîlerinin taze bozuntusu makûlesinden...**" (131/a); Münîb için; "... **Diyâr-ı İstanbul'un nâzûk-güftâr olan şehrîlerinden bir zât-ı sûtûde-reftârdır ...**" (208/a); Nüzhet için; "...**İstanbul şâ'irlerinden ve medîne-i merkûmanın şehrîlerindedir ...**" (220/a); Yümnî-i Diğer için; "...**İstanbul'un şehrîlerinden Süleyman nâm bir şâ'ir-i hüceste-keîâm olup ...**" (237/b), şeklindeki tespitlerini böylece sıralayabiliriz. **Râmiz**'in aynı evsaftaki tespitlerinde ayırıcı ve orijinal bulduğumuz taraf, söz konusu şairlerin "**şehrîlik**" ifadesi çerçevesinde, "**İstanbul'un şehrîsi**" veya bir başka deyişle "**İstanbullu**" olmayı bir gurur vesilesi olarak görmeleri ve bunun bir mısra etrafında dile getirilmesidir. Hıfzî-i Diğer için; "...**İslâmbol şehrîlerinden...**" (80); Hilmî için; "... **hâk-i İstanbul olan şehrîlerin mâ-bihî'l-iftihâr-ı ser-efrâzı ...**" (81); Refik-i Diğer için; "... **şehr-i bî-misâl olan mahmiyye-i İslâmbol'un pâkize-güftâr şehrîlerinden bir şâ'ir-i nâzik-âsâr idi...**" (140); Zîver için; "...**Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye olan mahmiyye-i İslâmbol şehrîlerinden ...**" (145) Orijinal bulduğumuz örnekler ise Abdî için; "... **Ol fâzıl-ı efâzıl-ı Rûm Altûnî Çuka-zâde Abdullah Abdî Efendi'dir ki zer-hâlis-i vücûdı dârü'd-darb-ı sikke-i irfân olan mahmiyye-i İstanbul'dan zuhûr u bedîdâr ve**

Ferzend-i Sitanbulem ferzend-i Sitanbulî

musra'ını zîver-i nukûd-ı iftihâr iden şehrîlerden olup ..." (217); İzzet Efendi için; "...**Dârü'l-izzet ve'l-vekâr olan mahmiyye-i İstanbul'dan bedîdâr musra'**

Ferzend-i Sitanbulem ferzend-i Sitanbul

misra'ı ser-beyt-i iftihâr eden şehriyelerden bir zât-ı güzîn-i bülend-iktidâr olup ... (223); Kâmil Paşa için; *"... ol vezîr-i Rüstem-nazîrin ism-i ser-âmedleri Ahmed olup misra'*

Ferzend-i Sitanbulem ferzend-i Sitanbul

misra'ını zîver-i tâkçe-i iftihâr eden şehriyelerden ... (254), şeklindedir ve bu tanıtlar, estetik bir değerlendirme olan şehir tavsiflerine zemin teşkil etmektedir. Örneklerde de görüldüğü üzere İstanbul, şairin kapasitesini besleyen sosyo-kültürel vasıflar taşımaktadır.

Tezkirelerde mekânla ilgili, bazı bilgi düzeltmelerine ve çelişkili ifadelere de rastlamak mümkündür. Araştırmanın asıl gayesi, söz konusu tezkirelerdeki bilgileri düzeltmek anlamı taşımadığı için, tarafımızdan üslûba ve tasnif tarzına dokunulmadı. Buna karşılık tezkireler içinde, bir tür oto-kritik olarak tespit edilen, mekânla ilgili bazı bilgi düzeltmeleri burada zikredildi. **Sâlim**'in, Kırımî için; *"... İstanbulî'dir. Ancak zümre-i dervîşândan olup Kırım diyârına sefer etmekle zurafâ Kırımî diye telkîb edip o nâm üstünden bir yağlı kara gibi gitmemişdi ..."* (190/b) şeklindeki düzeltmeleri dikkate değer. Bu an'anenin, kendi kendisini sorgulaması niteliği taşıırken, bir anlamda da tezkirecinin tam ve doğru olana ulaşma yolunda, kendi topladığı bilgilerle, diğer kaynaklardaki bilgileri kontrol etme ihtiyacı duyduğunun da delilidir.

Tezkirelerde doğum ve yerleşme yerinin dışına taşan bazı mekân belirlemeleri de vardır. Bunlar başta öğrenim ve vazife olmak üzere, ticaret, geçim, hac, dost ve akraba ziyaretleri, seyahat vb. sebeplerle şairin gezdiği, gördüğü ve bulunduğu yerlerdir. Bu tür tesbitlerde söz konusu mekânın temâyüz etmiş hususiyetleri de dile getirilir. Özellikle İstanbul'a yönelen insanların karakteristiğini ifade eden bu tanıtları, bazı başlıklarla ifade edecek olursak:

a) Seyahat arzusuyla İstanbul'a geliş

Safâyî'nin Resâ için; *"... evâ'il-i hâlinde arzû-yı seyâhat ile vatan-ı me'lûfundan hicret ve bâl-efsân-ı evc-i vahşet ve tahrîk-i şehbâl-i seyâhat ederek diyâr-ı Rum'a gelip Üsküdâr'a nüzûl ve karâr u ikâmete niyet ..."* (90/b); **Sâlim**'in Şeydâ için; *"... nâmı gibi bî-sabr u karâr bir şeydâ-yı rûzgâr olduğundan seyâhatle diyâr-ı Rûm'a gelip bir zaman Kostantuniyye'de bir vâfir zaman da pîşgâh-ı Kostantuniyye'de olan Üsküdâr'da karâr ihtiyâr etmişdi ..."* (137/b-138/a); Dervîş Ferdâ için; *"...zümre-i seyyâhinden seyâhat tarîkıyla diyâr-ı Rûm'a gelip nâdide-i rûzgâr olan şehir-i Kostantuniyye'de vâfir müddet karâr etmiş ..."* (176/a); Tâ'ib-i Diger için; *"... Fî'l-asl maskat-ı re'sleri mahall-i mübârezân ve makarr-ı şüce'ân olan Aydın*

sancağından Alaşehir nâm kasabadan olup diyarımdan nakl ü hareket ve ihtiyâr-ı gurbet edip medâr-ı devlet ü ikbâl ve makarr-ı erbâb-ı câh u celâl olan Kostantiniyye'ye atf-ı inân-ı azîmet edip..." (68/b), gibi.

Belîğ'de mekân değişiklikleri konusunda çok sınırlı olarak bilgi verilmiştir. Şâni için; "...Diyarbakir'den İstanbul'a gelip ..." (174); Yakînâ için; "... seyâhatle İstanbul'a gelip... (531) Râmiz'in Sâhib için; "... bilâd-ı kesîre-i vefîreyi seyr ü seyâhat ve ba'dehu müddet-i medîde medîne-i Üsküdü'da kâşe-gîr-i karâr u ikâmet iken..." (178); Cemâlî için; "... dârü'l-meymene mahrûse-i Edirne'den keşf-i cemâl ve tahsîl-i ma'ârif ü kemâl ... ve tekâmîl-i lâzime-i tarîkat ile nâ'il-i rütbe-i hilâfet olduklarından sonra biraz eyyâm geşt ü güzâr-ı seyâhat ve vatan-ı feyz-eymenlerinden hicret ve Dârü'l hilâfeti'l aliyye olan İslâmbol-ı şeref-vusûl ebvâbından..." (62); Esrar Dede'nin, Azîz Dede için; "...pederleri vefâtında diyâr-ı Rûm'a murakka'- ber-dûş-ı sefer ü seyâhat ve Konya'da dergâh-ı felek-penâh-ı Hudâvendigâri'de hizmet ve ser-bülend-i tekbîr-i külâh-ı irâdet olup ba'dehu taraf-ı dârü's-saltani'l-aliyyeye atf-ı inân-ı azîmet buyurdular..." (356); Derviş Rûhî-i Bağdâdî için; "...mukaddemâ Bağdad'da dâhil-i idâd-ı kâfile-i Mevleviyân olup tab'ları ekseriyâ sefer ü seyâhate mâ'il olmağla bir zamân dârü'd devle-i İstanbul'a hırka-ber-dûş-ı azîmet ve Galata Mevlevîhânesi'nde bûriyâ-endâz-ı ikâmet olup ..." (217)

b) Tahsil veya vazife sebebiyle İstanbul'a geliş

Safâyî'nin Şehrî için; "... Malatya'dan zuhûr edip İstanbul'a gelip Nahîfî merhûmun terbiyesiyle tahsil-i ma'ârif-i bisyâr ve tekâmîl-i avârif-i bî-şumâr ile ..." (136/a); Hâsım için; "...evâ'il-i hâlinde vatan-ı me'lûfundan hicret ve sayd-ı kemâl-i ma'rifet için tahrîk-i şehbâl-i azîmet edip dârü's-saltanati'l-aliyye mahmiyye-i İstanbul'a gelip ..." (67/a); Fâ'iz için; "... iklîm-i İran'dan Herât nâm şehr-i meşhûrdan zuhûr edip tahsil-i ma'ârif arzusuyla diyâr-ı Rûm'a gelip İstanbul'da karâr ..." (228/a); Hâkî için; "...Hasköy'den İstanbul'a rihlet ve Hâce Paşa mahallesi civârında ikâmet edip niçe zamân mu'ahhâr olup dersiâm Hâkî Mehmed Efendi dinmekle meşhûr-ı enâm olmuşdur ..." (71/a); Rif'at için; "...maskat-ı re'si İstanbul olup sinn-i şebâbda tahsîl-i ma'ârif-i bî-hesâb üzre iken sefîne-i vücûd-ı ma'ârif-nümûdını rûzgâr-ı rûzgâr sâhil-i Üsküdü'da atıp lenger-endâz-ı temkîn bulmağla bâğ-ı tab'ı neşv ü nemâ-yı feyz-i fûnûn ile perveriş-yâfte olup hâfız-ı Kur'ân-ı azîmü'ş-şân olmağla Hâfız Rif'at denmekle meşhûr u müte'ârifdir ..." (112/a). **Sâlim'in** Rahmî için; "... Kırım'da Bağçesaray'dan zuhûr edip, belde-i merkûmede Ammî Hüseyin Efendi'den tahsil-i ulûm-ı lâzime eyledikten sonra fenn-i hikmeti iktisâb için ma'den-i cümle-i kemâlât olan belde-i tayyibe-i bî-hemtâ Kostantiniyye-i kübrâya şitâb edip ..." (100/a); Kenzî için; "... fi'l-asl vilâyet-i Anatoli'da Ayaş kasabası havâlisinde mütevellid olup neşv ü nemâ bulup istikmâl-i kemâl için medîne-i

Kostantınıyye'ye gelip ...” (197/b); Rıfkî için; “... mütercem-i merkûm dahi pederlerinin intikâlından sonra Kostantınıyye cânibine şedd-i rihâl-i azîmet ve ol beldede tahsîl-i ilm ü ma'rifet eyleyip ...” (106/a); Mâhir için; “... ol vâdî-i cemîlî'l- mebâdisinde mâhir olan zât-ı ma'lumü'l- cemâhir maksat-ı re'sleri olan diyâr-ı Bosna'dan dârü'l- mülk-i Kostantınıyye'ye rûymâl ve kibâr-ı enâmın meclîs-i şerîflerine ittisâl eyledikten sonra ...” (200/a); Belîğ-i Diger için; “... sene 1115 evâhirinde şehr-i Sitanbul'a gelip Sultân Mehmed Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerinin câmi'i şerîfnde olan medârisin birinde sâkin olurlar idi...” (65/b); Nazîmâ için; “... vilâyet-i fâhire Buhara'dan olup Çorlulu Ali Paşa merhûmun vezâretinde Özbek elçisi ile devlet-i aliyyeye gelip dört ay medîne-i Kostanıyye'de karâr eyleyip...” (223/b); Ârif-i Diger için; “...1134 târihinde saltanat-ı aliyyeye Acem diyârından Nâmî mahlas gelen elçi şu'arâdan olmağla...” (151/b); Yakînâ için; “... diyâr-ı İsfahan'ın pişvâsından ve tavâiyif-i Acem'in zurafâsından olup dârü'l-mülk-i İstanbul'a gelip niçe fûrs tâlibine Urffî vü Sâ'ib tadrîs eylemiştir ...” (237/b). **Râmiz'**in, Besîm için; “...ablak-ı fikri vâsıl-ı ser-menzîl-i fehîm ü şu'ûr oldukda kân-ı irfân ve makarr-ı dânişverân dârü'l-hilâfeti'l aliyye olan dârü's-saltana İslambolu'l-mahmiyyeye konak konak şitâbân ve dâhil-i şehr-i nigerân olup tahsîl-i ma'ârif-i bî-hisâb ve ba'zı kibâr-ı enâmın dâ'iresine intisâb itmekle ...” (37); Hâkî için; “... Evâ'il-i hâlinde medârü'l-metâlib ve'l-âmâl olan dârü'l-hilâfeti'l aliyye'ye rûy-mâl ve ba'zı kibâr-ı enâma intisâb ile kesb-i feyz-i bî-hisâb idüp...” (88); Dürrî-i Vâni için; “... diyâr-ı Vân'dan hicret ve dârü'l-murâd olan mahmiyye-i İstanbul'a azîmet ... ba'dehu cizye muhâsebecisi olup 1131 senesi şa'bânında şikk-ı sâni defterdârlığı pâyesiyle tevkîr ve Acem sefâretiyle diyâr-ı İran'a tesyîr kılınmışlar idi...” (97-98); Rahmî için ; “...evâ'il-i hâl-i hâl-i endek-sâlinde tahsîl-i dâniş ü irfâna iştiğal ile nâil-i mertebe-i kemâl oldukda beyt

*Revâc-ı kâle-i ilm ü ma'ârif
Sitanbuldur Sitanbuldur Sitanbul*

beytini zîver-i tâkçe-i evrâd iden şehr-i şeref-vusûl İstanbul'a azîmet...” (120); Resmî için; “... nisâb-ı hudûd-ı temy'ize vusûl buldukda fart-ı zekâvet ile ma'dûd olmagın dârü'l-metâlib ve'l-âmâl olan mahmiyye-i İslâmbol-ı cennet-misâle keşfî-suvâr-ı azîmet ü vusûl ile kesb-i şeref ü ikbâl idüp musrâ'

Medâr-ı devlet-i dâreyn-i ilmdir

müfâdını evrâd-ı zebân-ı ma'ârif-nihâd-ı râh eylemekde...” (124); el-Mevlâ Abdullah Efendi için; “... 1170 senesi hudûdunda vâsıl-ı fûshat-âbâd-ı şuhûd ve bâlig-i sinn-i nisâb oldukda dest-mâye-i mukaddemât-ı rûsûm-ı ilmiyyeyi ol şehr ulemâsından tahsîle cidd-i tâmm ve sa'y ü ihtimâm ve ba'dehu

Medâr-ı fazl u irfândır Sitanbul

mısra'ını evrâd-ı zebân-ı belâgat ve savb-ı merâma azîmet ü vusûl ile...1150 senesi hilâlinde ulemâ-yı A'câm ile bahs-i mübâhase-i mezheb-i erba'a için diyâr-ı İnan'a İslâmbol pâyesiyle ta'yin-i irsâl olundukda dört tarafı ma'mûr ve mısra'

Diyâr-ı Hind'e deĝül İsfahan'a giderüz

ma'nâsı mir'ât-ı hâlinde keşf-perde-i cemâl ... (213-214); Kâşif için, "... ve nisâb-ı sinn-i bülûĝi istihsâl itdüklerinde dâri'l-metâlib ve'l-âmâl olan mah-miyye-i İstanbul'a hatt-ı rihâl-i azîmet ve medâris-i Sahn-ı Semân'ın birinde ile'l-irtihâl kûşe-gîr-i hücre-i ikâmet iden ..." (252);

Râmiz, Belig-i Diger maddesinde, İstanbul'dan memleketine dönen şairin, şehirle ilgili menfi hislerini dile getirdiĝi bir gazelini örnelemiştir. Bu gazel taranan tezkirelerde, İstanbul hakkında menfi fikirler serdedilen tek metindir. İstanbul'da arzuladığı başarıyı yakalayamayan ve aşka düşen şair, bu şiirde, gönül ve hayal kırıklıklarını söz konusu etmiştir. "... *bu güftâr Asitâne-i aliyye'den vatan-ı asliyyeleri olan Yenişehir Fenâr'a azîmetlerinde sudûr iden gazel-i meşhurlarıdır ki keşîde-i silk-i sutûr kılındı. Nazm*

*Girdim vatan vatan diyerek âkîbet yola
Sad el-vedâ nükhet-i hâk-i Sitanbul'a*

*Hâk-i Sitanbul'u gözüme tûtiyâ iden
Yâ Rabb bu kevkeb-i âfetin çeşmi kan tola*

*Ey ehl-i cezbe himmet idin kuşca cânıma
Ol dâmgehden avnile şâyed ki kurtula*

*Arz-ı niyâz-ı hâk reh-i ehl-i nâzda
Ey nakd-i eşk fâ'ide itmez hemân sola*

*Haddi tecâvüz itme sakın rûzgârda
Fülk-i murâd hep pupa gitmez biraz mola*

*Esb kabâ atıyye-i resm-i mülûk ise
Ol şeh-süvâr-ı nâz safâ bahş ider kula*

*Âhir-zaman fitne-i hüsne nişânedir
Yârin ki hâli ahter-i dünbâle-dâr ola*

*Ey çerh-i sifle h'ân-ı dili itme bî-nemek
Elmâs-rîze-i gama laht-ı ciğer bula*

*Sad gence dest-res sana âsân ider Belîg
Bin ma'rifet geçeydi Sitanbul'da bir pula ...” (42)*

c) Herhangi bir vesile veya bir sebebe bağlı olarak İstanbul'a geliş

Sâlim'in, Tâ'ib-i Diğer için; “... diyâr-ı Acem'den rikâb-ı hümâyûna firdevs-âşiyân merhûm u mağfûr Sultân Mehmed Hân-ı Râbî' asr-ı şerîflerinde rûymâl eyleyip mendil-i ikâmetin destâr-ı ubûdiyyet-i devlet-i aliyye'ye tebdîl...” (67/b); Resâ için; “...miyân-ı medâyin-i millet-i Özbek'de şehri dilâra olan semt-i sûtûde-simât Buhara'dan saltanat-ı aliyye-i Osmâniyye ebbeda'llahu te'alâ ilâ yevmi'l-kıyâm cânib-i sa'âdetine seyâhat ile hırâm eylemiş ... fi'l-asl Özbek şehzâdelerinden olup ba'zı avâriz hasebiyle terk-i hânnumân ve tahammül-i bâr-ı girân-ı devrân etmek üzre meşhûr-ı cihân idi ve dehri geşt ü güzâr ederek medîne-i Kostantuniyye'ye vusûllerinde...şehr-i Üsküdâr'da Bülbül Depesi nâm mahalli ihtiyâr edip kendüye bir zâviye peydâ etmekle...” (102/a)

ç) Geçim durumunu düzeltme ve meslekî tecrübe kazanma yolunda alınan bir karar sebebiyle İstanbul'a geliş

Safâyî'de Ferdî maddesinde, Arayıcı-zâde lakablı Ferdî'nin, sosyal ve kültürel sebeplerle geldiği İstanbul'da, kalabalıklar içinde yalnız kalmanın zorluğundan bahsettiği beyitler kaydedilmiştir. İstanbul'da zarif insanlar çoktur, ancak şair onlar arasında eşi ve benzerini bulamamış, yalnız kalmıştır. Bu beyitler, büyük şehirlerde, kalabalıklara rağmen, günümüzde de yaşanan, yalnızlık ve yabancılaşma duygusunun bir tezahürüdür.

“...

Bi'l-bedâhe görüp İstanbul'u düşer galata
Üsküdâr'ındır o vardıkda bize eyle du'â

...

Hele ey Ferdî bu vâdide teferrüd güçdür
Var iken şehri Sitanbul'da gürûh-ı zurefâ” (224/b)

Sâlim'in bu çerçevede verdiği bilgiler oldukça teferruatlıdır. Tanıtımların estetik cihetine bakıldığında, Sâlim'in bilgileri sunarken, söz konusu şairlerin mahlas ve meslek ilişkilerini dikkate aldığı ve bunu üslubuna yansıttığı görülür. İstanbul'a yönelen şairlerin, beklentilerini İstanbul'da gerçekleştirebileceklerine dair inançları tamdır. Zekî-i Kimyâger için; “... fi'l-asl tıynet-i cedleri Bosna diyârından olup Zuhâl-i tabî'atları Ukâb-ı tahsîl ile âmiziş iken sabûnü'l-hikme eyleyip kesb-i şemsiyyet etdikden sonra ol diyârın ahâlisinin

cevher-i zâtları Mirrîh ü Zühre makulesi olup erbâb-ı kaleminden zu'munca Utarid-refstârları dahi bî-rûh u ân ve Müşterî-i irfân olan hâcegân-ı ma'ârifleri hall ü akde kâdir olmadıkları nümâyân olduğundan mütercem-i mezkûrun sipihr-i iddi'asında kamerü'l-bedr-i kemâl olup iksîr ile hem-te'sîr olan zât-ı bî-hemtâların teşmi'-i setr ile izâ'at etmemek için devâ-cûyende...ol memleketin hammâm-ı mâriyesinde bî-hûde sükûn ve berrânî amelleri ile evkat-güzâr olmak müşkîl-pesend-i edânî vü dân olmakdan gayrı bir nesneye netîce-pezîr olmayacağı tahkîk etmeğin pûte-i hikmet ve ayn-ı kimyâ-yı ma'rifet olan şehr-i Kostantiniyye'ye rû-be-rah olsam şâyed bu nümâzişimle bir amel-i cevânî tahsîl ederim diye mülâhaza-i hayalim şişe-bâlinde tas'id ü tenkîs ederek bi'l-âhire nakl u hareket ve sû-yı merâma azîmet eyleyip tayy-ı merâhul ve kat'-ı menâzil eyleyerek cânib-i İstanbul'a vusûl..." (88/b); Ülfetî-i Nâmurâd için; "... aslında Bağdâd-ı behişt-âbâda gelen vüzerâ-yı kirâmın kethüdâyân-ı pür-ihtirâmlarına kâtib ve ol hudmeti medâr-ı ma'îşet ve bu vesîle ile ol tarafa gelen kethüdâlar ile ülfet ü ünsiyyet ederdi. Ammâ bunların içinden Daltaban Mustafa Paşa'nın kethüdâsına kemâl mertebe tahsîl-i mücâneset ve sâ'ir'den ziyâdece kesb-i ünsiyyet etmişdi ... kethüdâ-yı mârû'z zikrin evâ'il-i hâlinde olan iltifâtına mağrûr ve nice zamân sohbeti ile müşerref olduğum zât-ı muhterem kethüdâ-yı sadr-ı a'zâmî oldu diye mesrûr olup bu bâdiyede hâr-ı mugeylân gibi üftân u galtân ve bu deşt-i beyâbandan bî-şikâr ve nahcîr-i şîr-i güm-şode-i tedbîr gibi pûyân olacağıma devlet-i aliyyeye rû-be-râh olup pençe-i hâlîme münâsib bir sayd sadedinde olayım ve kethüdâ-yı vâlâ-câhın hüsn-i teveccüh-i himmetleriyle kâm-cû-yı husûlü olduğum metâlibim bulayım deyip ümmîd-i riyâset ile dönem-i râhatın âlûde-i evsâf-ı kurbet-i gurbet eyleyip gonca-i teng-zarf-âsâ kendi kendüye sığmayıp cânib-i merâma azîmet cinân-ı culâr gibi vâdî-i izzet- mebâdî-i devlete revân olur..." (46/b); Râmîz'in Hâsim-i Diğer için; "... kesb-i zekâ vü şu'ûr ile tahsîl-i ma'ârif-mevfûr itdiklerinden sonra beyt

İstanbul'a o denli arzû var dilde ey Vecdî

Uçardım bulsam ammâ neyleyem bâl ü perim yokdur

müfâdınca dârü'l-âmâl olan şehr-i bi-misâl İslâmbol'a hatt-ı rihâl ..." (65); el-Mevlâ Abdullah Efendi için; "... Akhisar Saruhânî Abdullah Efendi hazretleridir ki...sinn-i nisâb oldukda dest-mâye-i mukaddemât-ı rüsûm-ı ilmiyyeyi ol şehr ulemâsından tahsîle cidd-i tâmm ve sa'y ü ihtimâm ve ba'dehu

Medâr-ı fazl u irfândır Sitanbul

misra'ını evrâd-ı zebân-ı belâgat ve savb-ı merâma azîmet ü vusûl ile ..." (213); İlmî için; "...kerreten ba'de merra sadr-ı Sitanbul'a vusûlle nâ'il-i me'mûl olup ..." (231); Dürrî-i Vâni için; "... diyâr-ı Van'dan hicret ve dârü'l-

murâd olan mahmiyye-i İstanbul'a azîmet ve dürr-i sadef-i irfân olan zât-ı âlî-şânları şâyân-ı î'tibâr-ı ricâl-i devlet olmağın ..." (97); Âkif için; "...Dârü'l-cihâd mahrûse-i Belgrad'dan vâsıl-ı sâha-i murâd ve ı'dâd-ı sinn-i temyîzi ta'dâd itdükde dârü'l-metâlib ve'l-murâd olan mahmiyye-i İslâmbol'a azîmet ü vusûl ile dil-şâd olmuşlar idi..." (211); Bâkî için; "... savâhil-i Bahr-ı Siyâh'da vâkı' kilâr-ı memâlik-i Rûm ve ahâlisi ehille-i dâniş ü irfândan olmak üzere meşhûr u ma'lûm olan medîne-i Varna'da tüccâr-ı zevi'l-iktidârdan bir merd-i sâlihîn mahdûm-ı dil-pezîri olmağla... tahsîl-i ilm-i şerîfe mâ'il olmağın vatan-ı me'lûfundan hicret ve âsitâne-i aliyyeye keşf-ı suvâr-ı azîmet olup savb-ı maksûda vusûl ..." (33)

d) Hacc-ı şerîf ziyareti sonunda İstanbul'a geliş

Sâlim'in Nazîmâ için; "... medîne-i Kostantiniyye'de karar eyleyip ba'dehu Mekke-i Mükerrreme'ye gidip **hacc eyledikten sonra yine Kostantiniyye'ye gelip ol diyârda sükûnet ü karâr ihtiyâr etmişdir ...**" (223/b);

e) Din ve tasavvuf ilişkileri sebebiyle İstanbul'a geliş

Safâyî 'nin Enîs için; "...Edirne'den neşv ü nemâ bulup çocukluğunda İstanbul'a gelip Yenikapı'daki Mevlevî-hâne'ye intisâb etmiş..." (23/a); Esrar Dede'nin, Derviş Habîbî için; "... evâ'il-i hâlinde İstanbul'a gelip **tarik-i hidâyet-refik-i Mevleviyye'ye sülûk etmekle fuzalâ-yı ihvândan telemmüz ve tahsîl-i tarz-ı şî'r ü inşâ edip...**" (129); Gâlib Dede için; "... taraf-ı dârü'l-vilâye-i Konya'ya beyt

*Teveccüh-i dili pûyân-ı feyz idüp şimdi
Cenâb-ı pâk-i Hüdvendigâre dek gideriz*

buyurarak atf-ı inân-ı azîmet ve muşârun ileyhün dâhil-i meclis-i tecellî-enîsleri olup... taraf-ı Dârü'd-devle'ye avdet beyt

*Âşık o dur ki Gâlib şehrinde ola rüsvây
Sahrâ vü deşte gitme Mecnûn yabâna söyler*

buyurup hânkâh-ı bâb-ı cedîdde ..." (377-378); Lokmânî Dede için; "...işâret-i rûhâniyye ile Dârü'd-devle'ye gelüp..." (463), şeklindeki tespitlerdir.

f) Şairin öldüğü ve defnedildiği yer olarak İstanbul

Biyografilerin vazgeçilmez unsurlarından olan vefat kayıtları da, mekâna yönelen dikkatler ihtiva eder. Çünkü şairin doğduğu, yetiştiği ve yaşadığı yer kadar, öldüğü ve defnedildiği yer de önemlidir.

Safâyî'nin Lutfî için; "... mezbûr Kasımpaşa'da sâkin olmağla bir gün Galata'da Beyoğlu meykedelerinde çokca eğlenip kandiller yanınca elden ayağı bırakmayıp ahşamdan sonraya kalıp tek ü tenhâ mestâne Kasımpaşa'ya giderken yolu Kanlıkozlar nâm mahalle uğrayıp kazâ-yi nâgehânî bir iki sarhoş önüne çıkıp mezbûru bıçak ile urmağla sahbâ-keş-i câm-ı memât olup..." (248/a)

Sâlim de aynı şairin biyografisini verdiği Lutfî-i Tatar maddesinde, Safâyî'yi teyid eder. "...daimâ mahbûb-perest ve bed-mest olmağla bi'l-âhare şe'âmet-i ser-mestîden kâse-i ırzı şikest ve birkaç erâzil-i gaddârın hançer-i gadrlerine dûçâr ve bin yüz on üç târîhinden sonra medîne-i Kostantiniyye piş-gâhında olan Kasımpaşa'da katîlen vefat ve dâhil-i gürûh-ı emvât olmuştur..." (199/b)

Safâyî, Vak'î için; "...Şeyh Ebu'l-Vefâ Câmi'-i Şerîfi hazîresinde med-fûndur..." (322/b)

Sâlim'in Şeyhü'l-İslâm Sâdık Efendi için; "...sâhil-i bahr Fındıklı'da vâkı' câmi-i şerîfin cânib-i yümnâsında medfûndur." (139/a)

Râmiz' in Emîn için; "...dâhil-i surda Keskin Dede mezâristânında vâlidleri cenbinde defn ü ikbâr olunup..." (18); İffetî için; "...Ebâ Eyyüb-ı Ensârî türbe-i münişeleri civârında İdris Köşki reh-güzârında âsûde-i lahd-i kubûr..." (229)

Esrar Dede, Derviş Osmân Sîneçâk için; "...Galata hankâhında uzlet-güzîn-i kûşe-i hâmûşân ve ol hâk-i pâkde bî-nâm u nişân olmuştur..." (201); Semâhat Ömer Dede için; "...mesnedgâh-ı mukaddemleri olan Kasım Paşa Hankâhı'nda merâkud-ı meşâyih-ı kirâm beyninde gunûde-i pister-i lahd olmuşturlardır..." (234)

g) Anekdotlara yansıyan İstanbul

İncelenen tezkirelerde İstanbul, şairin biyografisine ve sanatına yansıyan boyutuyla bazı anekdotlar içinde söz konusu edilmiştir. Bu anekdotlar genellikle İstanbul'da sosyal hayatı etkileyen ağır kış şartları ve büyük yangınların nakledildiği kısımlarda ortaya çıkmaktadır. Taşadıkları sanatkârâne hassasiyet sebebiyle, sosyal hadiselerden en çok şairler etkilenirler. Bu hassasiyetin, cemiyet için sadık bir ayna olma özelliği taşıyan edebî esere yansımaları ise kaçınılmazdır.

İstanbul'un fetihden önceki büyük kışları 401, 739, 753, 755, 763, 928, 1222 yıllarında olmuştur. Fetihden sonraki en şiddetli kışın 1620'de olduğu söylenir. Onaltı gün durmadan yağan kar, damlara kadar yükselmiş, yolları kapatmış, şiddetli soğuktan Sarayburnu ile Üsküdar arası donmuştur. Şair Sürûfî bir tarihinde bu hadiseyi şöyle anlatır:

Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu

1669,1755,1823, 1862 ve 1878'de de İstanbul çok şiddetli kışlar geçirmiş, Boğaziçi'nin bazı yerleri ve Haliç donmuştur.¹³ İncelenen tezkirelerde de bu bilgileri teyid eden örnekler tespit edilmiştir. **Râmiz'de** Feyzî için; "... bin yüz altmış sekiz senesi mevsim-i şitâsında şiddet-i berd-i hevâdan Sûdlice ile medîne-i Ebî Eyyûb miyânında olan deryâ müncemîd oldukda şu'arâ-yı asr birer târîh-i ra'nâ inşâ edip cümleden Seyyîd Hakîm Efendi'nin târîh

Buz üstünden gelen bir kimse geldi dedi târîhin

Deniz altmış sekizde tondı buzdan bendeniz geçdim

târîhi egerçi makbûl-i tabâyi-i sıgar u kibâr olmuşidi. Lâkin dikkat ü im'ân olunsa lafzen ve ma'nen olan târihde ta'miye-i uyûbdan olduğu havâssa âşikâr olmağla mütercem-i mezbûrun bu târihleri dahî ma'nîdârdır. Târih musra'

Münâsib geldi kaymak Sûdlice'den şehr-i Eyyûb'a ..."

(246); **Esrar Dede'de** denizin donması hadisesi, Neşâtî Dede maddesinde şöyle nakledilmektedir: "... hattâ bin otuz târihinde Dârü'd-devle-i İstânbul'da bulunup şiddet-i şitâdan İstanbul ile Üsküdâr beyninde vâkı' deryâ bi'l-külliyeye müncemid ü yah-beste olup çend nefer-i cesâret-perverün mürûr u ubûru şöhret bulduğu esnâda bu târihi gûyâ oldular Târih

Lafzen ü mânen ana dedi Neşâti târih

Be-meded tondı sovuksan bin otuzda derya ..." (487)

İstanbul'da meydana gelen sosyal âfetler arasında büyük yangınları da saymak gerekir. Kaynaklarda, 1591 yılından başlayarak, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, İstanbul'da 500'den fazla yangın olduğu kaydedilmektedir.¹⁴ İncelenen tezkirelerden sadece birinde bu hususla ilgili bir örnek tespit edilmiştir. **Safâyî** Osmân-zâde Tâ'ib maddesinde, şairin, bir büyük İstanbul yangınına nakledişini örneklemiştir. Şair, bu yangında ihmâlini gördüğü bir valiyi, çok ağır suçlamalarla tenkid ederek, padişaha şikâyet etmektedir. "... bin yüz yigirmi târihinde İstanbul'da vâkı' olan ihrâk-ı kebîrde ol vaktde İstanbul'da Sekbânbaşı bulunan Nemçe Hasan Ağa'nın ihrâk-ı def'inde adem-i takayyüdüni müş'ir şikâyet-gûne şâ'ir-i mezbûrun nazm edip pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine gönderdiği arz-i hâldir ki bu mahalle tahrîr olundu.

Târîh-i ihrâk-ı İstânbul Der-Kumkapı

Pâdişâhım meded âteşlere yandırdı bizi

Nemçe Sekbânbaşının şe'âmet-i ef'âli

¹³ Sadi Yaver Ataman, *a.g.e.*, s.106.

¹⁴ Sadi Yaver Ataman, *a.g.e.*, s.108.

*Dâd ol hâ'in-i bed-gîş-i sitem-perverden
Ki ta'addîsi ile yandı cihânın mâli*

*Vak'a-i Beç'de meger yanmış imiş varoşda
Bir tonuz tamı içinde bir iki partâli*

*İntikâm aldı henüz âteşi teskîn oldu
Mehd-i nâr içre görüp girye eden etfâli*

*Böyle ma'mûreyi sad hayf ki virân etdi
Ola virâne habâsetkede-i âmâli*

*Nice câmi nice mescid nice mekteb yandı
Görmedik dâ'iresinde bir eli kancalı*

*Lîk kurtardı kilisâyı yedi kise alıp
Öyle çalışdı ki aşk eyledi Dülger Bâlî*

*Dir gören şimdi Sıtâbul'u belî böyle olur
Zâbiti Nemçe olan memleketin ahvâli*

*Gerçi takdîr-i Hudâ böyle imiş lîk gerek
Def'e imkânı kadar sa'y ede zâbit vâli*

*Yanarak yohsa revâ mı diyeler târîhin
Yakdı İstâbul'u vâlîlerinin ihmâli ...” (44/a)*

Tezkirelerde sosyal hayata ait hadiselerden yansımalar bulmak da mümkündür. Bunların arasında, uluhiyet taşıdığına inanılan kişilerin başlarından geçen hadiselerin nakledildiği ve onların yaşadıkları mekânı mukaddes kılan anekdotlar da vardır. **Safâyî**, Adem Dede maddesinde, şairin velâyet ve kerâmet sahibi bir şeyh olduğundan bahisle, devrinde onunla uğraşmak gafletinde bulunan zorba bir Bostancıbaşı'nın akıbetini, kendine has üslubu ile teferruatlı olarak nakleder. Bu anekdotta İstanbul'un bazı semtleri de zikredilmektedir. “...cümle-i kerâmâtından asr-ı Sultân Murâd Hân-ı Râbi'de şeyh-i mûmâ-ileyh ba'zı dervîşân ile bir gün **Hisarlar**'a gidip vakt-i asrdan sonra kayık ile avdet edip gelirken bir iki ney-zen ve bir iki kudüm-zen ile âyîn-i Mevlevî ile gelirken ol asrda bostancıbaşı olan nâdân yalı köşkünde otururmuş. Bunların sadâsın istimâ' etdikde bir gürûh bostancı ile bir kanca başı sandal ta'yin edip şeyhi ve dervîşân ile **Tophâne İskelesi**'ne yanaşırken bunları çevirip köşk önüne getürdür. Bunları taşra çıkarır kayıklarını delip nâyalarını kudümlerini bir taş üzerinde kırdırıp ba'de'l-yevm bu makûle vaz' ile deryada gezmeysesüz deyü

lisânen ta'zîr edip yol verir. Şeyh-i mûmâ-ileyh ve dervîşân münkesîren Bağçe Kapusu iskelesine gelince ahşam geçer karanlık olur. Hâsılı hezâr zahmet ile bir kayık bulup Galata'ya geçerler. Tekyeye geldikleri sâ'at şeyhin odasında saray tarafına nazır iki penceresi var imiş ikisini dahi kapayıp yigirmi gün geçdikde şeyh pencereleri açdırır ol sâ'at bir haber şâyi' olur ki bostancibaşı gazab-ı pâdişâhî ile katl olunmuş heman dervîşin biri şitâb ile kaziyeye vâkıf olmak için ol mahalle vardıkda ol bostancibaşının ser-maktû'ını kudümleri ve nâyaları kırdığı taş üzerine komuşlar. Husûs-ı mezbûr kibâr u sığarın ma'lûmu oldukda

*Bu âyinin semâ'idır ve ger nây u kudümidür
Sakin ta'n etme ki hasmın Celâleddîn-i Rûmî'dür*

mefhûmu üzre şeyh-i mûmâ-ileyhin inkisârı ile olduğu nûr-ı hurşîd gibi âşikâr olmuş bir şeyh-i kâmil olup..." (17/a)

Esrar Dede, Togânî Ahmed Dede maddesinde, şeyhin keramet ve himmetine delâlet eden bir kıt'ayı örneklemektedir. "...Ve dahi ebnâ-i Dârü'd-devle-i Aliyye'den sığar u kibâr ser-â-pâ ser-dâde-i zânû-yı inâbetleri olup hattâ arakıyye-pûş-ı dest-i himmetleri ve ta'viz-keş-i hâme-i kerâmetleri olmadık. Tıfl-ı dü-rûze ve sabıyy-i yek-hefte bulunmadığı ta'accüb-âver-i ebnâ-yı zamân olup şu'arâ-i vakt bu kıt'a ile vak'a-i merkûmu ifâde itmişlerdür.Kıt'a

*Sutâbul'un dahi tâze toğânı
Olup perverde-i pîr-i Togânî
İdiüp pervâz-ı ney kebg-i dil ü cân
Olur nakş-ı nigârı ten togânı ..." (319-320)*

Yine **Esrar Dede**, Dervîş Neyyir maddesinde, şairin, Neş'et Efendi'nin bir gazeline yazdığı nazireyi örnek metin olarak kaydetmiştir. Bu gazel İstanbul'un nezih köşelerinden olan Beykoz medhindedir. Neşet Efendi'nin bir semt medhinde kaleme aldığı "koza" redifli bu gazelin, kırkı aşkın şair tarafından cevaplandırıldığını bildiren bu anekdot, nazire geleneğinin işleyiş seyrine de ışık tutmaktadır. "...Üstâdân-ı şu'arâ-yı vaktten Neş'et Efendi Begkoza nâm mevki'de sâhil-hâne-nişîn iken Begkoza İstavroza rediflerinde bir gazel inşâd idüüp şâkirdlerinden kırka bâliğ kimesne pey-revleri olup bütüün sevâhil-i Boğaziçi'ni rişte-keş-i kâfiye-şumârı kılmışlardı. Şâ'ir-i Mütercem dahi ser-â-pâ koza redifinde bu gazeli söyleyüp cumhûr-ı mezbûra hayli gelûgîr-i mâ-cerâ-yı merkûm oldı. Gazel

*Gitmek ister şevk-i mehtâb ile cânım Begkoza
Gelmez ammâ neyleyem aslâ o cânım Begkoza*

*Ey düşen ta'zîb-i rûha ziyinet-i esvâb için
Yapmadan germ-i harîr âsâne hâsıldur koza*

*Şâm-ı küfri idemez necm-i hidâyetveş müînîr
Nâme-i çâsâr-ı efrencîdeki altun koza*

*Beste-i leb dâde-i bâdâmı ekser terk idüip
Mâ'il olmuş şimdi yârân-ı saf'a-ter Lâ-koza*

*Merdüm-i istavrozun en hurdesi kan kırmızı
Hind-vâne zevkine gitmek ne lâzım Terkoza*

*Bâg-ı ilmün gûyiyâ koz bekcisidür tâlibân
Mîneler tahrîr ider durmaz kitâb-ı Dinkoza*

*Tâk-ı nüih-tûyunla arz-ı iftihâr itme felek
Çıkdı birden bire ey nâ-çâr nâmün tokkuza*

*Bu gazelde idüip izhâr-ı hünerle imtiyâz
Bir taş atmış Neyyır-i mu'ciz-beyân tokkuz koza ..." (514-515)*

Örneklerde de görüldüğü üzere, hangi sebeple olursa olsun, tezkirelerde, mekâna ait bilgiler, şairin hayatında veya sanatçı şahsiyetinde mü'essir olduğu nisbette söz konusu edilmektedir. Tezkirelerde doğum ve yerleşme yeri olarak kaydedilen geniş bölge, şehir ve kasabaların adları, umumiyetle kısa ve genel bir ifade içerisinde zikredilir. Ancak bu genel görünüm dışında, bir de İstanbul gibi bazı mekânların, şairin kapasitesini besleyen sosyal, kültürel zenginlikleri ve canlılığı, coğrafi güzellik ve imkânları hakkında da bilgiler verilmektedir. Bu tür tavsifler doğrudan doğruya bir mekân tespitinin ötesinde, anlatıma ince bir mânâ kazandırmaktadır. Verilen bilgiler, çoğunlukla, söz konusu bölge, şehir veya kasaba hakkında bilinenlerin tekrarı niteliğindedirler. Ancak topluca bakıldığında, bu tavsifler bizi, edebiyatımızda eksikliğini hissettiğimiz bir edebî tür olan şehir monografilerine götürebilir. Bu tür tavsifler aslında son derece kıymetlidir.

Şehir monografilerine ışık tutan bu bilgiler, hem bugünkü topraklarımız üzerinde yaşayan, hem de bugün artık sınırlarımız dışında kalan yörelerde yetişen şair ve yazarlarımızla, onların eserlerine yönelen çalışmalara vesile olarak, buraların klasik edebiyatımız içinde ne oranda temsil edildiğini belirleyecektir. Bu işlemin sağlayacağı asıl fayda ise dilimizin ses bayrakları olan şiir ustalarımızla o yörelerde uzun süre var olduğumuzun ispat edilmiş olmasıdır.¹⁵

¹⁵ Mustafa İsen, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 74-75.

Sonuç olarak, yukarıdan beri örneklendiği üzere, tezkirelerde mekân tavsifleri başlıbaşına bir sunuş zenginliği taşımaktadır. Tezkirecinin kendine has üslubu ile şekillenen renkli hayat tabloları ve yaptığı tavsifler, bu zenginliği daha da artırmaktadır. Özellikle biyografisi sunulan şairin mekânı İstanbul olunca, ortaya böylesi zengin bir malzeme çıkmaksız kaçınılmaz oluyor. Çünkü İstanbul, kendine yönelen insan için, mazide olduğu gibi, hâlde ve gelecekte de daima bir hacet kapısı, arzuların filizlendiği uygun bir vasat, istikbâl umudu için vazgeçilmez bir mecrâ olmaya devam etmektedir. Dünyanın metropoller arasında yer alan İstanbul, daimî bir cazibe merkezidir. Bu sadece sosyo-kültürel durumundan değil, taşıdığı jeopolitik özelliklerden de kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tezkirelerde hakkında yer alan tavsif ve tanımlar, günümüzde İstanbul üzerine yazılacak bir monografide, tabîî bir kültürel arka plân olması yanında, çağdaş yazar ve şairler için, edebî esere kapı açan, orijinal bir tasnif imkânı da sunmaktadır.

Kaynaklar

- ATAMAN, Sadi Yaver; *Türk İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1997.
- AYNAGÖZ, Pervin; *Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-âsâr min Fevâ'idü'l-eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks I-II*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1988, I-LXXXVI+698s.
- AYVERDİ, Samiha; *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Haz.:Dr.İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2000, 596s.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme (Giriş)*; Haz.:İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ankara 1983.
- İNCE, Adnan; *Sâlim Tezkiresi II C.*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, DTCF, Ankara 1977, XXXXII+825s.
- İSEN, Mustafa; *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* Akçağ Yay., Ankara 1997, 581s.
- İsmail Belig, *Nuhbetü'l-âsâr Li-Zeyli Zübde'tü'l-eş'âr*, Haz.: Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadir-oğlu, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1999, XXXVI+554s.
- Râmiz, *Âdâb-ı Zurfâ'sı*, Haz.: Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994, 401s.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1983, C. 12.
- TUĞLACI, Pars; *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1985.